

I

De ce vine Socrate lângă Iov ?

1. ... Mă gândeam la Iov și m-am întrebat dacă între personaje istorice sau literare de care am cunoștință este vreunul care să-i semene prin vârstă și experiență. Singurul care mi-a apărut în minte a fost Socrate: la 70 de ani, în plină glorie, este judecat și condamnat la moarte, pe nedrept, de tribunalul din Atena. Era anul 399 î.Hr. Spre deosebire de Iov, însă, el chiar moare, bând cucută.

2. Mă interesa modul în care și Socrate a trăit și a gândit experiența limită pe marginea morții iminente. *Dacă l-ar vedea pe Iov, ce i-ar spune Socrate ? Dacă l-ar vedea pe Socrate, ce i-ar spune Iov ?* Și eu să le stau în preajmă și să mă minunez de o asemenea întâmplare fericită: să mă uit prin ochii fiecăruia la celălalt și să le aud gândurile din cuvinte.

3. De marele grec din Atena m-am apropiat cu prudență, pas cu pas, prin mulțimea de texte adunate în juru-i timp de 24 de secole, fiind încurajat la început de asemănările pe care le

descopeream privindu-l dinspre Iov. Centrul acesta de observație l-am construit în urma cercetărilor asupra *Cărții lui Iov* din *Vechiul Testament – Experimentul Iov* (1) și *Minunata istorie a Cărții lui Iov* (2). Mai vreau să-ți spun de la bun început că nu cunosc existența altei relații între Iov și Socrate în afara celor din mintea mea. Iov este un personaj literar apărut la începutul secolului VI î.Hr., iar legenda și, mai apoi, poemul ce compun cartea biblică purtând numele lui sunt creații ebraice cu ascendență în poeme sumeriene, akkadiene și babiloniene.

4. Iată asemănările constatate în timpul lecturării textelor privitoare la cei doi eroi. Iov este apreciat de autorul legendei sale ca fiind „*un om vrednic și cinstit, care se temea de Dumnezeu și se ferea de păcat*”. (3, p. 43). La rândul lui, Socrate este evaluat de către cei doi discipoli care au scris despre el, Platon și Xenofon. Mai întâi, Platon, *Scrisoarea a VII-a* 324E: „*Pe Socrate, mai vârstnicul meu prieten, pe care eu, zău, nu mă sfîesc să-l proclam ca pe cel mai drept dintre oamenii de atunci...*”. (4, p. 79) Iar al doilea discipol, Xenofon, mărturisește: „*Dintre toți cei care l-au cunoscut pe Socrate îl regretă mult astăzi aceia care prețuiesc virtutea, fiindcă el le-a fost cel mai bun îndrumător pe căile înțelepciunii și ale omeniei. Îl văd și acum în fața ochilor, așa cum l-am descris mai înainte...*” Aici ne aflăm la finalul *Convorbirilor memorabile* sau *Amintirilor* – cum se mai numesc. „...*Pios, încât nu făptuia nimic fără știrea și asentimentul zeilor, așa de drept, că nu a păgubit câtuși de puțin pe nimeni, ci le-a adus numai foloase mari tuturor celor cu care a avut vreo legătură. Era așa de stăpânit, că niciodată nu a dat întâietate plăcerii față de virtute, atât de înțelept că nu greșea niciodată în judecata lui asupra binelui și a răului. Socrate nu se sprijinea pe nicio autoritate*

când cerceta lucrurile, ci se întemeia numai pe propriile lui cunoștințe. Era capabil să prezinte toate acestea într-o argumentare măiastră și era dispus oricând să aprecieze cum se cuvine părerile lor. Dar știa să-i surprindă când greșeau și să-i readucă pe calea cea dreaptă, educându-i și formându-i astfel ca ființe integre, ca oameni cu adevărat onești și capabili. Într-adevăr, Socrate apărea drept cel mai bun și de aceea și cel mai fericit, cel mai blând, cel mai pios dintre oameni.” (5, pp. 132-133) Cu adevărat un portret să-l pui la icoană !

5. Despre Iov vorbește acum însăși Divinitatea. Să ne amintim scena din legenda despre Iov: suntem în cer, înaintea primei faze a experimentului, de față fiind Dumnezeu, Fiii lui Dumnezeu, îngerii sfatului Său și Satana. Întrebat de Dumnezeu pe unde a mai umblat, Satana răspunde că a colindat și a cutreierat pământul. *„Și iarăși l-a întrebat Dumnezeu: L-ai văzut pe robul meu Iov ? Nu este om ca el pe întregul pământ; un om vrednic și cinstit, care se teme de Dumnezeu și se ferește de păcat.”* Comparativ cu prezentarea făcută de autor la începutul povestirii, privirea înaltă și atotstăpânitoare a Divinității îi adaugă nimbul excelenței umane. *„Iată un exemplar rarissim !”* – pare să spună, încântat, Domnul Dumnezeu.

6. *Dar Socrate, cum este văzut de Divinitate ?* Răspunsul îl aflăm în timpul procesului devenit celebru, unde Socrate este acuzat că nu crede în zeii cetății, că introduce zei noi și că pervertește tineretul. Plângerea împotriva lui fusese formulată de trei concetățeni: Meletos, Lycon și Anytos. Tot în număr de trei fuseseră și prietenii-acuzatori ai lui Iov: Elifaz din Teman, Bildad din Suah și Zofar din Naamat. Divinitatea este evocată de Socrate

în apărarea sa: „*Ascultați, vă rog, și alt fapt, mai ales voi, care mă invidiați și nu vreți să credeți că zeii mă ocrotesc. Hairefon a întrebat odată oracolul de la Delfi, de față cu mai mulți, și Apollo i-a răspuns că nu e niciun om mai liber, mai drept și nici mai înțelept decât mine.*” (5, p. 237)

7. Putem crede, deci, cu temei, că amândoi, Iov și Socrate deopotrivă, sunt oameni aleși de divinitățile lor. *Îi putem numi oameni divini ?* Pe Iov l-am numit deja și am argumentat de ce, *Copilul Domnului* (1, p. 71). *Omul divin* sau *omul zeului* apare frecvent în textul egiptean *Învățăturile papirusului Insinger*, secolele II-I î.Hr., cu înțelesul de „*om care practică toate îndatoririle și riturile religioase*” sau „*om care trăiește în comuniune intimă cu zeul său*”. Egiptenii îl disting de *omul înțelept*, „*a cărui excelență se arată în viața civilă, mireană*”. (6, pp. 187-243) Eroilor noștri li se pot aplica ambele denumiri cu toată îndreptățirea. În dialogul platonician *Republica* am întâlnit la 383c prescripția: „*...paznicii urmează să devină oameni cu frică de cele sfinte și divini – în cea mai mare măsură a posibilului pentru un om*”. (7, p. 155)

8. Asemănările nu se opresc aici. Nici Iov și nici Socrate nu acceptă că sunt vinovați. În plus, niciunul dintre ei nu vrea să se roage, să implore iertare: Iov de la Dumnezeu, Socrate de la judecători. Mai mult, și pentru Socrate s-au găsit argumente pentru o existență a sa așa-zicând nonistorică, deși biografia lui nu poate fi pusă la îndoială. Iată-le: „*Un elev al lui August Boeckh, va fi socotit că Socrate n-a putut să fie un ins real, ci doar ca stare de spirit, de îndată ce: numele său, de la saos – sos, intact, bine păstrat și Kratos, trimite la dominația minții sănătoase; el*

era fiul lui Sophroniscos, diminutiv de la Sofron (sofron semnificând tărie de spirit, bun simț, înțelepciune). Mama sa, celebra Phainarete, era aceea care, moașă fiind (cum zic francezii la sage – femme) ajuta copiii să se nască; era predestinată (dacă nomen omen), numele ei însemnând: care scoate la lumină virtutea (de la phaino și arete). În fine, demul din Atena în care s-a născut era pe numele lui Alopeke, locul vulpii. Von Wilamovitz spusese că ideea în cauză este cam năstrușnică, dar dă de gândit: după atâtea coincidențe mai putem spune că Socrate a existat ? Problema, de bună seamă, nu este aceea a existenței sau inexistenței istorice a lui Socrate, ci una care se pune în spațiul mentalului: cum de s-au adunat atâtea coincidențe ?”. (8, p. 104) Aceeași întrebare este valabilă și pentru apropierea dintre Iov și Socrate: *cum de am putut găsi atâtea puncte de contact ?*

9. ... Și așa l-am așezat pe Socrate lângă Iov. Doamne – m-am rugat atunci –, *cum să-i fac acum să-și și vorbească ?*

II

Note pregătitoare pentru întâlnirea lui Iov cu Socrate

1. Ajuns la capătul călătoriei inițiatice prin lumea lui Socrate, înainte de a-ți împărtăși ecoul iscat în mine și reluat iar și iar, din ce în ce mai clar și mai distinct, de mintea mea, ochiul interior se întoarce către Iov ca să-l vadă răsărind – oare pentru ultima oară ? – în orizontul acestei noi dimineți de gând.

2. Iov dezvăluie chinul prin care a trecut, încă din primul pătrar al vieții, pentru a-și însuși înțelesul de teamă față de Dumnezeu al înțelepciunii. Se poate presupune o anume rezistență a lui în fața acestei învățături – metode de cunoaștere –, ori, cine știe ?, dificultatea de a o urma. Acum, în ultimul pătrar al vieții, pus la încercare de Dumnezeu fără știința lui, el retrăiește acest parcurs al spaimei de altădată până la cota lui paroxistică. *Mai mult nici că se poate ! Fiecare fibră a sufletului este îmbibată de lacrimile îngrozite și sudoarea înăbușitoare a fricii !* Aflat pe culmile cele mai înalte ale lanțului cutremurărilor nesfârșite, Iov privește cu groază hăul adânc al morții cum îi înghite ca pe nimica ultima fărâmă de nădejde. *Și, până la urmă, de ce, totuși, această*

încercare ? Ce mai era de învățat în deșertul fără sens bântuit de chin și moarte ? Unde să-ți mai duci sufletul răvășit și gândul rătăcit ? Strivite în strunga nimicitoare a nimicului, ele se adună și dau – cine ar mai fi crezut ? –, libertatea de cuget.

3. Iov trăiește într-un timp în care Dumnezeu nu-și încheiase treaba pe care o avea de făcut cu omul. Înțelepciunea ca teamă de Dumnezeu denumește condiția ajungerii la conținutul ei – poruncile divine; e cheia care deschide poarta și o ține mereu așa, către parcurgerea și înțelegerea lor; teama trebuia trăită fără încetare, clipă de clipă ! *Un fel de cunoaștere sub sabia lui Damocles*. Este condiția dură – excesivă ! – impusă de un creator nemulțumit de creația sa umană, incapabilă, se pare, să-i asculte și să-i îndeplinească vorbele. Teama este o trăire a omului. Ca să se convingă de autenticitatea ei, Dumnezeu recurge la încercări, supunându-l, fie ca individ, fie în comunitate, unor teste cruciale doveditoare. Mi se pare că ne aflăm într-un stadiu de început al unei mecanici care încearcă să apropie prin mijloace rudimentare două corpuri străine și rigide.

4. Teama de Dumnezeu are două forme de existență: una potențială – ca amenințare, blestem –, și a doua reală – ca actualizare într-o trăire psihologică individuală și/sau colectivă. Ești înțelept dacă respecti toate poruncile lui Dumnezeu pentru a evita trăirea cutremurătoare a supliciului și a te bucura de binecuvântarea divină. Nu ești înțelept, adică ești păcătos, nelegiuit, dacă nu împlinești hotărârile lui Dumnezeu și, în consecință, vei trăi spaimile cumplite ale pedepsei divine. Prin teamă, tânărul Iov fusese învățat de Dumnezeu să-i respecte preceptele. Când devine matur și este supus încercării divine, el retrăiește frica pe care,

însă, nu o resimte ca blestem, așa cum îi dicta algoritmul divin, întrucât nu se știa să fi încălcat niciun precept dumnezeiesc. Gratuitatea fricii, împreună cu imaginea morții iminente ca tărâm al disoluției umanului, îl împing pe Iov, cu o forță de neoprit, să se elibereze de teamă și, în consecință, de temeiul însuși al înțelepciunii statuat de Dumnezeu și Moise pe muntele Sinai.

5. Iov își ridică protestul de tăceri și vorbe într-o ocazie pe care nu știe că nu o știe – ca să folosim formula socratică: Dumnezeu îl supune unui test – nefericit, inoportun, care nu se cădea... – întemeiat însă pe o axiomă care afirmă convingerea Lui că Iov este cel mai bun dintre supușii săi. Acest test este perceput de Iov și de toți ceilalți pământeni ca pe o condamnare fondată pe postulatul: *Iov a păcătuit față de Dumnezeu. De unde, totuși, această întorsătură ?* Era, orice s-ar zice, o situație de excepție: ca Dumnezeu să-și supună testului o convingere pe care și-o exprimase și cu alte prilejuri; iar în cadrul strict al doctrinei răsplătirii și pedepsei, această particularitate a unui comportament ciudat nu putea fi detectată, cu atât mai puțin decodată, în specificitatea ei. De aici *qui pro quo*-ul oricărei drame.

6. Șocul trăit de Iov în fața încercării divine: mai întâi, în conștiința lui se produce o implozie care îl aruncă în solitudine – dorința de moarte, de evadare din această lume; apoi se declanșează explozia verbală a suferindului în prezența și cu participarea nedumerită și din ce în ce mai încrâncenată a prietenilor-acuzatori.

7. Iov nu se poate gândi pe sine în afara relației cu Dumnezeu. Mai mult, el se știe ca un răsfățat al Domnului care-l iubește într-atât încât nu și-l poate îndepărta de la grija lui paternă. Nota aceasta de alintare este fundamentală în *Vorbirile* – cum se mai

numește poemul lui Iov: odată ce Dumnezeu l-a privegheat lângă casa și familia sa, Domnul nu se mai poate întoarce de la sentimentele sale. Aici e un spațiu de joc al încrederii fiului în îngăduința tatălui; micile greșeli ar putea fi trecute cu vederea de părintele lui divin.

8. Înălțarea lui Iov în ierarhia comunitară este determinată de autoritatea morală a eroului – „*Ca un stăpân*”, „*Asemeni unui rege*”, „*Ca un fiu de împărat*” sunt expresiile poetice ale ascensiunii lui. Ea este însoțită de prezența simbolică a divinității. *Oamenii știau – ori vedeau – că Iov este un om ales al Domnului și de aceea să-i fi acordat și cinstirea lor...* Sau și ei, asemeni lui Dumnezeu, erau pătrunși de felul de a fi – caritabil, smerit și cu suflet în cuvinte – al lui Iov. Oamenii și Domnul din cer aveau un numitor comun: se întâlneau, luminoși, în preajma lui Iov.

9. Prezența divinității lângă și împreună cu Iov este vizibilă pentru toți semenii lui, asemeni unui nor în care ei citesc afirmația indubitabilă: „*Dumnezeu îi oferă bunăstare lui Iov*”. Statura fizică și comunitară a lui Iov: cei mai nevoiași simt ajutorul primit de la Iov ca ajutor divin, adică Iov redistribuie bunăstarea divină. Până la experiment nimic nu perturba funcționarea acestui sistem de relații.

10. Iov coabitase cu un Dumnezeu apropiat, dar exterior ființei sale. El își apropiase exigențele divine, astfel că, prin ele, Dumnezeu îi devenise un fel de a fi, o arhitectură interioară. Și, tocmai în momentul culminant al acestei comuniuni cu Dumnezeu, intervine ruptura. Ca și cum, nemulțumit de ceva, Domnul îl părăsește intempestiv, ducându-se de lângă el și ascunzându-se... *Unde ?*

Cuprins

Un împătimit de idei și fapte exemplare	7
I. <i>De ce vine Socrate lângă Iov ?</i>	13
II. <i>Note pregătitoare pentru întâlnirea lui Iov cu Socrate</i>	19
III. <i>Chipurile lui Socrate</i>	33
A. Între Platon și Xenofon	33
B. Silenul și Matrioșca	35
C. Statuia lui Socrate de la Potideea	47
D. Bătălia pentru imaginea lui Socrate	51
E. Triunghiul morții lui Socrate	56
IV. <i>Socrate și daimonul</i>	69
A. Cum gândea Socrate ?	69
B. Zeii mă ocrotesc	76
C. Darul profetic obișnuit al daimonului	79
D. Daimonii sunt odraslele zeilor	83
E. Daimonul lui Socrate și predecesorii săi	87

F. Niciun pas fără daimon	94
V. <i>Noua înțelepciune socratică</i>	103
A. Oracolul odată... ..	103
B. „Știu că nu știu” – prima formă a noii înțelepciuni socratice	112
C. Taina lui Socrate	119
VI. <i>Daimonul – o divinitate la purtător</i>	133
VII. <i>De la Socrate la Jung și retur</i>	139
VIII. <i>Epilog</i>	147
Bibliografie	151